

مجله تاریخ پزشکی

دوره چهاردهم، شماره چهل و هفتم، ۱۴۰۱

نقد مقاله: «عُریب بن سعد قُرطُبی؛ حکیم مسلمان زنان و اطفال»

جمال رضایی اوریمی^۱، طاهره شاکری^{۲*}

۱. مرکز تحقیقات طب سنتی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران.
۲. مرکز تحقیقات طب سنتی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران.

چکیده

در شماره ۴۶ (دوره ۱۳، پاییز ۲۰۲۱) مجله علمی تاریخ پزشکی مقاله‌ای پژوهشی تحت عنوان «عُریب بن سعد قُرطُبی؛ حکیم مسلمان زنان و اطفال» توسط نگارندگان محترم محبوبه فرخنده‌زاده و سیده‌نرگس تنهایی منتشر گردید (۱). در ابتدا لازم است به دلیل انتخاب موضوع با اهمیت این مطالعه و دستیابی به نتایج بسیار خوب از نویسندگان این مقاله تشکر نماییم. با توجه به اهمیت مطالعات تاریخ پزشکی در پژوهش‌های پزشکی، چند نکته در رابطه با مطالعه مذکور با تأکید بر عنوان این مقاله قابل ذکر می‌باشد. نویسندگان در عنوان مقاله عُریب بن سعد قُرطُبی را حکیم مسلمان زنان و اطفال نامیدند. در واقع اطلاق حکیم به این دانشمند سوالات متعددی در ذهن خواننده ایجاد می‌نماید. آیا حکیم الزاماً همان طبیب است؟ آیا در گذشته تمام طبیبان حکیم بودند؟ آیا هدف نویسندگان در این مقاله نشان‌دادن ارتباط بین حکمت و طبابت با شخص مورد نظر بوده است؟ یا بررسی دانش طبابت و تخصص ویژه این طبیب؟

بررسی منابع و متون معتبر نشان می‌دهد که صفت حکیم از حروف «ح ک م» مشتق شده که در اصل به معنای منع و بازداشتن برای اصلاح بوده و حکمت نیز به حق رسیدن با علم و عقل است (۲). برخی نیز دو معنای «دانا و صاحب عدل و حکمت (فرزانه)» و «استوارکننده کارها (محکم کار)» (۳) را برای حکیم در نظر گرفتند، به طوری که در معنای اول حکیم، بر صفتی ذاتی؛ و در معنای دوم بر صفتی فعلی دلالت دارد و در این ارتباط معنایی، تنها از صاحب علم و حکمت کار استوار صادر می‌گردد (۴). همچنین واژه حکمت را در زبان عبری «חֲכָמָה=Hokhmah» و به زبان انگلیسی «Wisdom» معنا کرده‌اند و دارنده حکمت را «حکیم» می‌گفتند که در زبان عبری «حاکم=Hakhmah» نامیده می‌شد (۵). در فرهنگ معین حکیم به معنای دانشمند، فیلسوف و طبیب آمده است (۶). برخی حکمت را علم محکمی که همراه با استواری در عمل باشد معنا کرده‌اند (۷).

«در گذشته مجموع دانش‌های زمان را حکمت می‌نامیدند و حکیم کسی بود که به همه این علوم احاطه داشت. ارتباط علوم با یکدیگر و سیر مطالعاتی طالبان علوم به شکلی بود که معمولاً متخصص هر فن و دانش از دیگر علوم مطرح در زمان خود، آگاهی داشت و با یک جهان‌بینی کامل در حیطة تخصصی خود مشغول به کار بود» (۸). بر این اساس پزشکی در ابتدای دوره تمدن اسلامی با بسیاری از علوم زمان و به خصوص فلسفه ارتباط نزدیکی داشت؛ فلسفه دربرگیرنده همه دانش‌ها بود و یک پزشک که علوم مختلف از قبیل فقه، منطق و کلام، فلسفه، طبیعیات، نجوم و حتی هندسه و موسیقی را می‌آموخت، به عنوان یک «فیلسوف» شناخته می‌شد (۱۰-۸). ارتباط بین حکمت و طبابت چنان زیاد بود که به فیلسوف و طبیب هر دو حکیم می‌گفتند، چون در همه علوم زمانه سرآمد بودند، مانند ابن رشد و ابن‌سینا (۹).

از آنجایی که بسیاری از طبیبان به خصوص در قرون اولیه اسلامی در تمامی علوم مهارت داشتند و در زمره حکیمان قرار می‌گرفتند، الزاماً شاید حکیم را بتوان همان طبیب دانست، چنانکه در طول تاریخ اسلام اکثر حکیمانی که در انتشار و انتقال علوم نقش به‌سزایی داشتند، طبیب نیز بودند (۹)، اما با توجه به معانی حکیم و علمی که فرا می‌گرفتند، به خصوص فلسفه و حکمت که سرآمد همه علوم بودند، شاید نتوان «قرطبی» را یک حکیم دانست، چراکه در مقاله مذکور برخی از علوم همچون تاریخ، ادبیات و پزشکی و ستاره‌شناسی به وی نسبت داده شده، ولی سخنی از فلسفه، حکمت و سایر علوم به میان نیامده است. همچنین در محتوای پژوهش نیز نسبت حکیم به «قرطبی» اطلاق نشده و از وی با القابی همچون «دانشمند، پزشک و طبیب» نام برده شده و فقط در عنوان مقاله «حکیم مسلمان» آمده است، ولی اگر حکیم را به معنای دانشمند و فرزاندگی و طبیبی که در حوزه‌های تخصصی خاص تبحر داشته و سرآمد زمانش بوده، در نظر بگیریم، شاید اطلاق «حکیم» به ایشان مناسب‌تر باشد. به نظر می‌رسد هدف نویسندگان در این مقاله بیان ارتباط بین حکمت و طبابت و یا حکیم‌بودن عُریب بن سعد قُرطُبی نبوده که اگر اینچنین بود، مطلبی در این زمینه ارائه می‌شد و درست‌تر این بود با توجه به واژه حکیم در عنوان مقاله، به این موضوع هم اشاره می‌شد. در واقع هدف اصلی نویسندگان مقاله، بررسی دانش طبابت و تخصص ویژه این طبیب بوده است نه بررسی حکمت و فرزاندگی این دانشمند.

نویسنده مسئول: طاهره شاکری؛ پست الکترونیک: t.shakeri42@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۵؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Rezaei Orimi J, Shakeri T. Critique of the Article: "Oray ibn Sa'ad Qortobi, the Muslim Physician of Gynecologist and Pediatrician". *Tārīkh-i pizishkī, i.e., Medical History*. 2022; 14(47): e5.

References

1. Farkhondezadeh M, Tanhaei S. Oray ibn Sa'ad Qortobi, the Muslim Physician of Gynecologist and Pediatrician. *Medical History*. 2021; 13(46): 1-12.
2. Esfahani R. Mofradat. Tehran: Mortazavi; 1996.
3. Azhari M. Tahdhib al-loghat. Beirut: Dar al-Ihya al-Tarath al-Arabi; 2001.
4. Mohammadi Reyshahri M. Encyclopedia of Islamic Beliefs. Qom: Dar al-Hadith Cultural Scientific Institute; 2006.
5. Robert BY. (Wisdom) in Encycloaedia Judaica. Jerusalem: Keter Publishing House ltd; 1996. p.55.
6. Mo'n M. Farhang-e Farsi. Tehran: Sepehr Printing House; 1992. p.1367.
7. Barqi A. Al-Mahasin. Researcher and Edited by Muhaddith J. 2nd ed. Qom: Dār al-Kutub al-Islamiyya, 1992. Vol.1 p. 148.
8. Naseri M. A review of the generalities of traditional medicine in Iran. Tehran: Traditional Iranian Medicine; 2014. p.19.
9. Naser S. Science and Civilization in Islam. Tehran: Elmi va Farhangi Publication; 2005. p.189.
10. Aghili Khorasani M. Kholāset al-Hekmaht. Qom: Esmalian; 2006.